

orgánu dorostu realistické strany, ukazuje, že mládež šťastně vymaňuje se ze surové sugesce, kterou ji spoutali staří, a že dopracovává se svého samostatného, správného a čestného soudu o dnešních literárních bojích a zejména o boji našeho listu s realistickým násilnictvím a zpátečnictvím a s realistickou rabulistikou à la Herben a Vodák. Pp. dři Zdeněk Chytil a Frant. Bartoš vyslovují se o mé loňské kampani s drem Herbenem a uznávají, že stranické politické schema nesmí znásilňovati tvorbu náboženskou a básnickou, poněvadž náboženství, poesie a umění jsou svéprávné duchové oblasti, řídící se ve své tvorbě a ve svém růstu *vlastními* zákony, převyšujícími nekonečně významem, hodnotou a dosahem ryze příležitostné formulky toho kterého útvaru politického; oba pánové jasně cítí a vyslovují i, že církevnicky nesnášlivé stanovisko Herbenovo jest *hřích na životě* a že podvádí a poškozují se jím nejvíce — právě realistická strana. Dr Fr. Bartoš otevřeně vyznává, že metoda herbenovská někdejší silný duchový směr a ráz, kterým býval realism, přeměnila v malichernou víru slovnou a písmennou, z níž vyprchal duch a která stává se nástrojem stagnace a tyranie. Volá se stejnou statečností jako moudrostí po radikální reformě, která by svedla do strany opravdovou tvorbu a vymetla z ní pohodlné orthodoxnické kaceřování nepohodlných lidí. „Okamžik jest nejvyšší vážný a kritický,“ píše dr Bartoš, „běží o naše bytí či nebytí. Buď bude realism, jakým byl a jakým není, anebo je lépe, aby vůbec nebyl. Buďto se očistíme skutkem — dovolte mi parafrázovat několik mužných slov Šafaříkových — a dokažme, že jsme s vysoké cíle a úkoly, k jakým se hlásíme — anebo se cvałem přelejme v socialisty, státoprávníky, agrárníky a třeba i mladočechy, abychom nebyli dále jiným stranám na obtíž a národu překážkou... Buďto dovedme, abychom s pravou chloubou mohli říci: jsem realista, anebo jimi být přestaňme.“ — Radosným dojmem působí i oba jubilejní články o Macharoví a Sovovi; jest z nich patrné, že hrubé stranické politikaření literární, které musilo urazit v jubilejních článcích Vodákových každou jemnější mysl jakéhokoli soudu a přesvědčení literárního, jest mládeži cizí; a více: jest zřejmé, že mládež opravdově literárně myslí a pracuje — jinak nemohla by souditi s takovou poučenou jemností a obzíravostí kritickou. „A neváhám přiznati,“ píše p. L. N. Zvěřina, „že padesátiletý věřící, zvruceněly Sova je nám mladým svými, žněmi blíží než padesátiletý nevěřící Machar svým schematickým ‚Svědomím věků.‘“ A p. Jaromír Stránský vystihuje opravdu punctum litis, píše-li: „Myšlenkové bohatství vlítí do veršů není samo o sobě nic protiuměleckého, ale dává se věsti pouze rozumovou inspirací a negativními vlnami, zabíhajícími stále do programovosti, přináší vždy uměleckou slabost, nemožnost svým celým životním osudem trpěti a radovati se v tvůrčím díle. A tak: není-li česká přítomnost možna bez Machara, cítíme-li i dnes stále všichni, čím Machar pro nás je — nesmíme si tajiti, že musíme jít nad něho. Náš kulturní problém je jiný, složitější, kladnější.“ To je mužné a spravedlivé slovo. Jsem poslední, kdo by neměl úcty a lásky k dílu Macharovu tam, kde jest opravdu silné a tvůrčí; jsem první, kdo by protestoval, kdyby dílo to bylo nedoceňováno. Nejsem estét, hledající v umění jalovou dekorativnost, která dnes šumí a zítra zvětrá; naopak: toužím po tektonice, po zákonné logice a nutnosti výrazové a odsuzuji tam, kde jich nenalézám. Prostota, střízlivost výrazová může býti podle případu stejně výrazem vnitřní tvůrčí síly jako vnitřní

chudoby. Jsou případy, kdy střízlivý pohled projevuje sílu: to tam, kde prodírá se k jádru věci a vynáší je zpod vrstev nakupených a odvozených. A jsou případy, kdy střízlivost pohledu a výrazu jest následek vnitřní mdloby, slabosti, chudoby, stámutí: to tam, kde jen popisuje jevy, ať přítomné, ať historické. V díle Macharově jest střízlivost obojího druhu, tvůrčí i parafrázující, a musí býti přesně lišena. Ale nedám si namluviti a se mnou nikdo, kdo ví, co jest to opravdová poesie a opravdové umění, že jest tvůrčí síla tam, kde básník přelévá svou historickou předlohu v tž monotónní, a priori daný, schematický útvar nekonečných blankversů, kde parafrázuje a okresluje jen svědomitě, co jest vysloveno v pramenech nejednou výrazněji a mohutněji.

Macharovo dílo, souzeno jsouce jako celek, jest bezesporně dílo silné a významné a zaslouží si tvé úcty a lásky; ale není dílo *jedině* : jest jen jeden proud, kterým tekla tvůrčí síla současná, a vedle něho jsou proudy a toky jiné, jsou tvůrčí útvary jiné, stejně oprávněné, poněvadž stejně poetivě, silně a vnitřně pravdivé. A nejpochybenější jest již dělati z tohoto díla cosi absolutního, bezesporně dokonalého a jedině oprávněného a ubíjeti jím všechno v přítomnosti; tím poslouží se i dílu Macharovu špatně, poněvadž upírá se mu tím jeho vývojnost a životnost, jeho spontánnost a dobrodružná náhodnost, které v něm opravdu jsou a jež právě je činí milým upřímnému milovníku poesie; ano, jsou v něm kazy, skoky, nelogičnosti, necelosti, nahodilosti, myšlenkové rozpory a povrchnosti, improvisační spěch a chvat, a dobře že jsou: zle by bylo, kdyby jich v něm nebylo.

Ale činiti z díla tohoto měřítko a normu vši tvorby české, týčiti je nad dneškem jako velehoru, zaléhající a dusící všechn vývoj a růst a všechnu rozmanitost kolem sebe, jest stejný hřích na něm jako na životě. Dnes jde a *musí* jíti naše tvorba básnická jinými cestami a k jiným cílům, a správně řekl p. Jaromír Stránský, že k složitějším a kladnějším.

Náboženský

Psáti dnes již samo slovo „náboženství“ nebo „náboženský“ přiči se mně skoro fysicky: tolik duševní hrubosti, nevzdělanosti a demagogie nalepilo se dnes v Čechách na tyto představy, že čistotný člověk třikrát si rozmyslí, nežli dá nahlédnouti, byť jen skulínou, do svých vnitřních zkušeností a přesvědčení o tomto sujetu.

Ale článek, který mně dává podnět k následujícím řádkům, jest projev *člověka mladého* a nadto projev při své nesprávnosti *čestný* a *slušný* : a poněvadž, doufám, bude čtena pozorně a čestně mládeží, na niž se zde obracím, pší tuto stať.

V posledním čísle Studentské revue píše p. Vasil Škrach o „konvertitech, monistech a hledání nového náboženství“, článek, jenž dotýká se přímo a sice odmitavě i mne jako prý „náboženského romantika“, obráceného prý cele do minulosti, který přejímá konservativně katolicism a jenž tak „přilisi vžil se v uzákoněnost kultury středověké“, až ztratil smysl pro nové sociální skutečnosti.

Pan Škrach vykreslil tu můj portrét *zcela fantastický* a mluveno přímo: *úplně falešný a nepravdivý od a do ž.* Pan Škrach vychází z mého nedávného prý výroku, že by „vývoj mohl nového člověka přivesti ke katolicismu“. Ale tento můj domnělý výrok jest úplná fikce: já nikdy nic takového neřekl, ani nemyslil! Kolikrát, u všech rohatých, mám připomínat znění tohoto výroku! Kolikrát domáhati se, aby mně

nebylo podsunováno něco úplně mně cizího! Já napsal tedy proti dru Herbenovi loni v České kultuře, že „nevím posud, přiblíží-li mne můj příští *vývoj duševní a básnický* katolicismu nebo *odvede-li* mne od něho.“ To jest něco zcela, ale zcela jiného, než co vysoukává z něho p. Škrach. To znamená *pravý opak* toho, co mně podsunuje p. Škrach jako recepti katolicismu! Já mluvím výslovně o *vývoji*, který může mne buď *přiblížit* (tedy *žádné splynutí!*) katolicismu nebo oddálit mne od něho.

Tedy, aby bylo již jednou jasno a přestaly všechny nejspíše insinuace: *Já* (mluvím jen za sebe) nepřijímám žádné historické církve, ba ani ne žádného historického náboženství. Já chci *tvorbu* náboženskou a ovšem tvorbu *úplně volnou*, a právě abych zabezpečil volnost této tvorby proti herbenovským protestantskopokrokovým polovičatostem a kompromisům, řekl jsem: *tak* volnou, že může se i katolicismu přiblížit. Tedy: tolik principiálně, kde jsem, jak vidno, s p. Škrachem zajedno.

In concreto nepředstavuji si však náboženskou tvorbu, jak si ji představuje p. Škrach, jenž věří, že „nová věda a filosofická spekulace, umění, nové předpoklady mravní a právní, nové podmínky hospodářské, všechny nové lidské vztahy nutně sloučí se v syntesu silného náboženství“. Opakuji: ne; co zde říká p. Škrach, jest stará mezzologická pověra, pověra materialistická. Náboženství jest cosi tak *svéprávného* jako poesie a umění a náboženská tvorba nebyla nikdy a nebude nikdy nějakým *výsledkem* nebo *důsledkem* sloučení nových resultátů vědních, uměleckých, právních a společenských. Nikoliv: takováto „synthesa“ jest jen prázdné slovo, jemuž jest vzat nadto všecken smysl! Náboženská tvorba žádá prostě jako každá jiná tvorba *činu* a ovšem *činu geniálního, činu jednotlivcovu*, činu, který není součtem vykonané práce v jiných oborech, nýbrž nepředvídanou a nepředvídatelnou anticipací budoucností!

Tedy: v jednom má formální pravdu p. Škrach. Mně opravdu „nestačí jeho *víra v práci* za novou sociální skutečností“ a nestačí mně zejména pro otázku tvorby náboženské. Já věřím v *čin*, v tvůrčí čin individuální (a individuem v integrálním smyslu slova jest mně jen genius), ne v práci sociální, byť sebeužitečnější, sebe-potřebnější, sebeúčtyhodnější. Již v „Bojích o zítřek“ několikrát vytkl jsem ve sféře tvorby umělecké veliký zásadní rozdíl mezi prací a činem a položil jsem čin na místo první, práci na místo druhé. Na př. na str. 156 a 157. „Dílo, které není předem *činem*, které jest jen a jen prací, třebas obtížnou, užitečnou a nesnadnou prací, třebas dokonalou a potřebnou prací, není uměním.“ „Říší umění jako každou jinou zem rozmnožuje jen *čin dobytečův*.“ „Každé umění začíná činem a končí — i přestává prací.“ „Poměr, jakým se blíží k tomu nebo onomu, naznačuje jeho místo na stupnici tvůrčí hodnoty.“ „Doby, které cení na uměleckém díle výlučně práci nebo převážně práci, jsou nakaženy utilitarismem a jsou v nebezpečí, že ztratí pochopení a smysl umění.“ „Vpravdě práce jest pouhou podmínkou díla a podmínkou ne prvotnou, nýbrž až druhotnou.“ „První a nejdůležitější otázka, kterou si musí položit a již musí zodpovědět kritik, jest otázka po poměru práce a činu. *Kolik činu organizuje se prací v tom kterém díle?* Jest ta která práce literární uměleckým činem nebo — pouhou prací?“ Atd. atd.

Víra v práci, zejména v práci zlepšující společnost, jest víra ryze osvětářská, víra voltairovská, víra osmnáctého století před revolucí a romantismem, ale není to víra náboženská a zejména ne víra nábožensky tvůrčí — nýbrž pravý její opak.

A dovolávati se jí dnes pro náboženskou tvorbu jest mně prostě reakcionářství. Racionalističtí osvětáři XVIII. století domnívali se, že stačí pracovati na zracionalisování života, na pokroku společenském a společenských opravách, aby všechno bylo rozřešeno; odstraňte středověký fanatism, středověkou tmu, zanechte metafysiky a všeho jiného snění a „vzdělávejte svou zahradu“ — jedině tak můžete prospěti sobě i lidstvu. To je Voltairova jediná moudrost, jedině řešení životní i náboženské záhady. Nerad bych se opakoval zde a proto odkazuji na svou stať o Rousseauovi v „Duši a díle“, kde jsem vyložil, jak zde právě utkal se Rousseau s Voltai-rem a jak u Rousseaua promluvila moderní doba; jak Rousseau ukázal, kolik *velkodušnosti* bylo v tom „fanatickém“ středověku a jak *veliké ctnosti* vychovával a jak hnilobný jest vedle něho užítkový racionalism Voltairův a ostatních encyklopedistů („Duše a dílo“ str. 30, 31 a 32).

S jiného stanoviska k téže osvětářské víře v práci dospěla sociální demokracie marxistické observance; ráj zásvětný škrtla a obrátila pak všechny touhy i snahy svých stoupenců k tomu, dobytí si již zde *ráje pozemského, opatření nejbližší miru*, „*šťásti*“ *největšímu počtu lidí*.

Že tyto koncepce nejsou náboženské a zejména ne nábožensky tvůrčí, není snad třeba dokazovati; jsou obě materialistické, ne-li noeticky, tedy ethicky naturalistické. A zase, poněvadž píši v Čechách, dodávám a podtrhuji: Budiž mně rozuměno. Nepodceňuji práce, ani jí neznevažuji ani sobě, ani jiným. Naprosto ne: vážím si jí, jest mně nutná a důležitá a v životě také vždycky jsem jí konal a nikdy se jí nevyhýbal. *Ale jest cosi druhotného*. Sama práce o uskutečnění lepší společnosti nestačí, aby mne duševně spasila. Dnes na příklad, není pochyby o tom, „pokročili“ jsme v hmotném smyslu slova nad naše dědy; společnost jest dnes vyspělejší, rozumověji řízena, než byla před sto lety; *ale jest v ní člověk lepší, silnější, nebo i jen prostě „šťastnější“? Stoupla v ní suma sily mravní, síly tvůrčí, síly individuálně geniální nebo i jen prostě vloh a umění býti „šťastný“?*

Tedy uzavírám. Práce o lepším příštím společenském jest věc dobrá, nutná a užitečná; jest jí třeba i s mého stanoviska, neboť ona jest to, co proměňuje geniální tvůrčí čin ve společenský civilisační majetek, statek, užitek, ona jest to, co jej rozměňuje a strahuje. *Ale nejprve tu musí býti tvůrčí čin*. On jest unum necessarium. Proto p. Škrachova „víra v práci sociální“ nestačí pro hlubší duševní život a nestačí zejména tomu, kdo doufá v náboženskou tvorbu, chce ji připravovati nebo, byť sebenepatrněji, chce nábožensky spolutvořiti.

Ad vocem mého poměru ke středověku, jehož se dotýká také p. Škrach. Vážím si středověké kultury a studoval jsem dosti historie sociální i umělecké, abych věděl, že si jí vážím právem, a abych věděl, že odpor Macharův a p. Škrachův k ní jest důsledkem nevědomosti nebo zaujetí. Což pro bohy překládali jsme do češtiny na př. jen Ruskina proto, aby se smělo *takto* středověku nerozuměti?! Tedy: mně není pochyby, že středověk měl svou harmonickou a silnou kulturu, která nezadá co do tvůrčí síly nic kultuře římské. *Ale návratu ke středověku nehlasám, jako ho nehlasám k ničemu: chci žít a životnou tvorbu, všechno mimo ni jest smrt*. A in parenthesis ještě slovo o mém poměru ke Claudelovi, kterému, zdá se, p. Škrach také nerozumí. Nemiluji na Claudelovi jeho katolicism, nýbrž *silu jeho víry*: to, co dovedl z katolicismu vyvoditi pro niternou stavbu svých dramatických básní, pro pevnost jejich tektoniky, pro škálu jejich hodnot typotvorných; pro statečnou, klidnou a krásnou

moudrost, s níž pochopil, že dramatik musí mít objektivních náboženských kritérií, chce-li se odvážit na své vlastní úkoly.

Je-li z nás dvou, Machara a mne (p. Škrach sám mne s Macharem konfrontuje), někdo romantik, *jest to Machar a ne já*. Romanticky libovolný jest právě poměr Macharův k Římu a vůbec k antice. Viděti v římském imperiu něco, co jest blízké modernímu člověku a jeho tužbám, jest čirá romantická zvěle; naopak: římské imperium má jednoho jediného přímého dědice a vlastní dítě a tím jest — katolická církev. Řím imperátorský ovládl a zpacifikoval celý známý tehdejší svět a tuto jeho universální missi přejal po něm katolicism: zde vládá nad dušemi, tam vládá nad těly; zde dogma, tam římské právo — a u obou fantom jednoty, jednoty vnější, jednoty à tout prix. Neříkám tu nic nového, ale ovšem správného; vzpomínám si na příklad, že Nietzsche pokládal římskou církev za „poslední dílo římské“, za poslední veledílo římského stavitelství a s tohoto stanoviska mu imponovala; a před ním stejně soudí Heine a projevuje k ní z téhož důvodu tutéž úctu.

A stejně falešné jest, mluví-li p. Škrach o „antické životní bezprostřednosti“, o „antickém naturalismu“ jako o ideálu svém a sobě podobných. Kdo zná antické umění, antickou filosofii a vědu z vlastního studia a ne jen z povídání, ví, že se v nich naprosto nemůže mluvit o „bezprostřednosti“, ani o „naturalismu“; umění jest uměle a racionalisticky typické a stylisované, filosofie a věda jsou cele racionalistické a deduktivní. Vždyť již pouhý fakt, že všechen moderní klasicism dovolává se antiky, ukazuje, že nemůže býti v antickém umění „naturalismu“ a „bezprostřednosti“! A kdekoli náboženství v antice vystupuje nad pouhý kult patriotický a státní, tam všude narážíš na mystiku, od ní jest více méně odvislý hlubší náboženský život řecký i římský; a Řím císařský jest přímo zaplaven mystickými kulty orientálními. Ale hlavně a především: naturalism nepomůže nám dnes zcela nic ani při tvorbě básnické a nejméně již při tvorbě náboženské; tam jest přímo nonsensem. A zase: aby nebylo nedorozumění a aby mne p. Škrach neprohlásil snad za „středověkého asketu“: I já chci mít náboženství silné, radostné a životodárné, ale síla a radostnost a životnost jeho nalezne se snad všude jinde, jen ne v „naturalismu“. Bylo-li by kde romantické reakcionářství, bylo by především v tomto navazování na domnělý antický naturalism náboženský!

Ozdravovací akce kulturně politická

Jest svrchovaně charakteristické, jak zachovaly se politické strany k očistné a ozdravovací akci, k níž dal podnět prof. dr. Mareš, sledovaný v tom některými jinými pracovníky kulturními, veřejným apelem, otištěným na konci března v některých listech. Tito bloudové pokládali za svou povinnost upozorniti v dnešní přetěžké době národ na to, že rozmohlo se v Čechách *politikářství*, jež jest hříchem proti *politice* opravdové a zdravé (jako na př. *umělskářství* jest hříchem proti *umění*) — politikářství, které se zapředlo do nejsobečtějších, nejmalichernějších a nejurputnějších vzájemných bojů stranických *na škodu základních statků všénárodních*, tedy statků po výtece kulturních. Ale se zlou se potázali tito idealističtí pošetilci, toužící stvořiti vyšší neutrální pole, na němž by se setkali političtí pracovníci různých stran ve věcech základních potřeb národních, a snad i připraviti orgán nebo instituci těchto potřeb kulturně všénárodních. Strany, zvláště realistická,

daly jim nejprve lekci, že dnešní rozvrat a úpadek politikářský zaviniili — právě oni, právě tato inteligence kulturní, tím, že prý se vzdalovala v pohodlném sobectví činnosti ve stranách. To jest stanovisko, které od let propaguje v Čase dr. Herben, a jest věru již na čase ukázati, že staví pravdu na hlavu a že jest nejpustší rabulistikou. Pohodlné *není* dnes, v době úplného sestraničtění českého života, státi mimo strany, nýbrž naopak: jest to svrchovaně *nepohodlné*, ano přímo *škodlivé* pro lidi veřejně působící. Každá strana *stará se* dnes totiž o zájmy svých příslušníků veřejně působících; takový člověk, ať vědec a učenec, ať literát, ať umělec, tvoří živý „fundus instructus“ strany, a straně záleží na tom, aby neutrpěl značnější pohromy ve své působnosti umělecké, literární nebo umělecké. Ruka ruku myje. Čili do, ut des: takový jednotlivec pracuje pro stranu již příslušenstvím svým k ní a souručenstvím za ní, a strana pracuje více versa pro něho. Útočí-li se na něj, ať kriticky, ať demagogicky, list strany jej brání nebo alespoň dopřeje mu místa k obraně vlastní; publikuje-li něco, tisk strany intonuje hymnu, a nemůže-li toho, zastírá alespoň nebo zmiňuje nedostatky a vady. Slovem: není žádným tajemstvím, že příslušenství takového člověka ke straně jest tolik jako pojištění proti mravním úrazům a někdy přímo zaopatřovacím ústavem prací, popularity, výhod, funkcí, vlivu. Pouto stranicví, fakt, že dva lidé společně náleží k téže straně, bývá často silnější než pravda, přesvědčení, svědomí. Kolikrát stalo se mně, že příslušníci strany realistické pověděli mně, jak nesouhlasí s literárním nebo vědeckým politikářstvím strany nebo listu, ale vystoupiti proti němu a vyznati své vnitřní přesvědčení proti p. X nebo proti p. Y, k tomu nebylo odvahy; ulehčovali si jen soukromě, na veřejnost kryli svým mlčením politikaření své strany. A takového sacrificia intellectus ve věcech kulturních žádá více méně každá strana od svých příslušníků!

Že poměry vyvinuly se tak, jak jsem zde napsal, toho příčina jest v tom, že strany obmezují se stále více na vzájemný boj proti sobě; ano jsou strany, které *žijí* přímo z tohoto boje; kdyby zmizela soupečka, strana neměla by svého *raison d'être* a mohla by jíti na procházku — neboť klidné zodpovědné práci ve spoluprádě vyhýbala se tak dlouho, až se k ní stala neschopnou. A kde jest *boj sám sobě cílem*, tam vznikají všude *žoldáci* nebo méně se v ně původní bojovníci. Tak vyvinulo se v Čechách zlo „politiky pro politiku“ jako „boje pro boj“ a „umění pro umění“. Takový žoldák stranický nedovede představit si nakonec, že může někdo nejen žítí čestně a statičně mimo strany, ale tvořiti i mimo ně kulturně nebo dokonce — horribile dictu — i politicky mysliti. Takovému žoldáku není života mimo jeho politikářské *l'art pour l'art*. Ale *caveant consules!* Dejtež si pozor, dobrodružkové: jakmile stává se politická strana cílem sama sobě, jakmile neslouží ona životu národnímu, nýbrž ujaňuje a terorizuje kulturní život národní, aby sloužil jí, jakmile strany neprovozují politiku, nýbrž politikářství — politika opravdová a čestná utíká se od nich k jednotlivcům a oni stávají se na čas jejími nositeli!

V národním probuzení našem každý čin tvůrčí, básnický, umělecký, vědecký byl co ipso čin politický, každý kulturní dělník prostou svou existencí politik. Není n ně pochyby, že dnes, kdy pokročil vývoj, rozrůznily se i funkce a musily se rozrůzniti; politika stala se funkcí samostatnou, odbornou. Ale to neznamená, že má a smí býti *cílem sobě* a zvrhati se v *politikářství*, v *politické technikářství*. Je-li kde „*l'art pour l'art*“ nebezpečné a nezdavé, tož zde. A vedle politických odborníků musí býti v zdravé organizaci národní vždycky duchové universální, kteří by pro